

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

دوره ترمین

کارگاه آنلاین
بررسی مقابله ای متون (مقدماتی)

دوره ترمین

کارگاه آنلاین
پروپوزال نویسی و پایان نامه نویسی

دوره ترمین

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

تجلی قرآن و حدیث در نوحه‌های یزد

حمیدرضا امیری کمال‌آباد

دانشجوی کارشناسی ارشد ایران‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت‌الله حایری میبد، ایران

yazd_amiri@yahoo.com

چکیده

یکی از شاخصه‌های فرهنگی یزد، هیئت‌های عزاداری آن است. معمولاً هر محله، هیئتی دارد که تمام توان خود را به کار می‌بندد تا در ایام محرم نوحه‌ی قابل توجهی اجرا نماید. چنین همتمی باعث شده است تا یزد در عرصه‌ی نوحه‌سرایی و نوحه‌خوانی به عنوان شهری «صاحب سبک» شناخته شود. در این راه زبان نوحه‌ها از «نظم» به «شعر» ارتقاء یافته؛ و صورخیال و آرایه‌های بدیعی در آن‌ها فراوان است. بهره‌مندی نوحه‌سرایان یزدی از آیات قرآن و احادیث، از آن نمونه‌هاست که به نوحه‌هایشان در صورت و سیرت ارزش بخشیده است.

قیام امام حسین(ع) قیامی قرآنی معرفی می‌شود؛ پیام‌ها و عبرت‌های عاشورا ریشه در کلام وحی و احادیث دارد؛ از آن حضرت و یارانش در واقعه‌ی عاشورا خطبه‌ها و جملاتی نقل شده است؛ از دیگر ائمه‌ی معصومین درباره‌ی امام حسین(ع) و عاشورا احادیثی منقول است؛ و در کنار همه‌ی این‌ها نوحه‌سرا از قرآن، و زیارات و ادعیه‌آموزه‌هایی دارد که در سرودن نوحه از آن‌ها بهره می‌گیرد؛ و به این طریق می‌تواند در ارتقای شعور دینی نقش ایفا کند.

واژه‌های کلیدی: قرآن، حدیث، نوحه، یزد.

Qoran and Narraives Expression in Yazd lamentations

Hamidreza, Amiri kamlabad

Department of Human Sciences, University of Ayatollah hayery, Meybod ,Iran
Yazd_amiri@yahoo.com

Abstract

One of Yazd cultural is its mourning missions. Usually each quarter has a mission that does best for performing considerable lamentation on Moharram days. Such an effort results in travelling the mourning and elegizing in Yazd its way of evolution by deep cultural supporting or backing. And Yazd is known as a "style owner" city. In this way, lamentation has progressed from verse to poetry or rhyme, and there are many new arrays and imaginary figures. Yazdi elegizers utilize from Quran verses and narratives, so these lamentations are very valuable. Imam Hossein's resurrection is introduced as Quranic resurrection, Ashura messages and warnings or lessons have root in divine or celestial revelation and narratives. In Ashura event some sentences are narrated from that Imam and his followers as sermon or homily. Also from other Imams some narrations are presented about Imam Hossein and Ashura event. So these lamentations can play the role on rising religious comprehension.

مقدمه

نام «یزد» که به یادگار مانده از دوران کهن پیش از اسلام است؛ بیانگر مذهبی بودن آن در طول تاریخ است؛ چرا که یزد، ریشه در «یزش» دارد؛ به معنای پرستش. شهری که از همان قرون اولیه اسلامی به «دارالعباده» ملقب شد. آثار معماری اسلامی بی نظیر و برگزاری آیین‌های با شکوه مذهبی در این شهر نشانگر ایمان سازندگان و باشندگان آن است؛ مردمی که بیشترین و بهترین ظرافت‌های هنری خود را در راه «دین» به کار برده‌اند و می‌برند. نمونه‌ای از این آثار معماری، حسینیه‌هاست؛ و نمونه‌ای از آیین‌های مذهبی آن نوحه‌خوانی. در معماری و شهرسازی اصیل و سنتی یزد، هر محله حسینیه‌ای دارد که در مرکز محله واقع شده است. این عنصر اساسی به همراه مسجد، آب‌انبار، حمام، بازارچه و احتمالاً مدرسه، امام‌زاده و زورخانه، مجموعه‌ی مرکزی محله را تشکیل می‌دهند. حسینیه و مسجد مرکز ثقل محله‌اند. کوچه‌ها و گذرهای محله به سوی حسینیه می‌رسد و از آن عبور می‌کند. اهالی محل در آمد و شده‌های شبانه‌روز خود، مدام گام در مکان مقدس حسینیه می‌گذارند و با نام «حسین» زندگی خویش را معنا و هدف می‌بخشند. کودک تازه به دنیا آمده در حسینیه متبرک می‌شود؛ و آن که چشم از جهان فرو بسته از حسینیه تشییع می‌شود. حسینیه نه تنها «حیاط» محله است که به محله «حیات» می‌بخشد؛ همچنان که «هیئت» هویت و نماد محله به حساب می‌آید. هیئت یک محله از چنان اهمیت حیاتی برخوردار است که برای تعیین حدود و مشخص نمودن مرز محلات، باید دید اهالی یک خانه در هیئت کدام محله حضور دارند.

همه‌ی اهالی محله، همّت خویش را برای عزاداری سالار و سرور شهیدان و یارانش به کار می‌بندند؛ و تمام تلاش خویش را به کار می‌گیرند تا در ایام محرم، نوحه‌خوانی قابل توجهی اجرا نمایند. در این میان، پژوهشگر نمی‌تواند چشم بر رقابت‌های محله‌ای هم ببندد، که صرف‌نظر از محاسن و معایب یکی از عوامل انجام کارهای درخور توجه است؛ آن قدر که در قدیم، سرپرستان هیئت‌ها در نبود امکانات امروزی، رنج سفر را بر خود هموار و آسان می‌کردند و برای تهیه‌ی شعر یا آهنگی تازه و نو راهی مشهد و قم و کاشان می‌شدند. چنین نگرشی باعث شده است تا نوحه‌سرایی و نوحه‌خوانی در یزد با پشتوانه‌ی عمیق فرهنگی و با تکیه بر گذشته‌ای اصیل، راه تکامل خود را بی‌یابد؛ تا آنجا که می‌توان گفت در ایام محرم و صفر، مهمترین موضوع سخن اهالی شهر؛ در هم‌نشینی‌ها و مصاحبت‌ها نقد و نظر درباره‌ی هیئت‌های مختلف و تجزیه و تحلیل شعر، آهنگ،

نوحه‌خوان، جمعیت و هماهنگی آن‌هاست. مستمع یزدی، انتظار شنیدن و نظاره‌ی نوحه‌ای دارد که هم به لحاظ «محتوا» و هم به لحاظ «شکل» فاخر و باارزش باشد. در چنین نوحه‌خوانی پیش‌روی، هدف ایجاد «شور» نیست؛ بلکه شور، ابزاری است برای ارتقای آگاهی و شعور دینی.

محتوی و فرم نوحه‌های یزد، چه خصلت‌هایی دارد؟ بررسی این ویژگی‌ها و نتایج حاصل از آن می‌تواند ارائه‌کننده‌ی راهکارها و الگوهای مناسبی برای عزاداری امام حسین(ع) در جهان تشیع باشد. مخصوصاً این‌که عزاداری نادرست، خود آسیبی است که به تحریف عاشورا منجر می‌شود و پوسیتن وارونه‌ای بر تن مکتب عاشورا می‌نماید. جالب این‌جاست که این موضوع یکی از دغدغه‌های برخی از نوحه‌سرایان و نوحه‌خوانان یزدی است و حتی در برخی از نوحه‌هایشان به موضوع آسیب‌شناسی مرثیه‌خوانی پرداخته‌اند. نمونه‌ی آن:

ای معرکه‌گیران! دل ما را نخرائید
بر آینه‌ی کربلا خاک نپاشید
ای جمع عزادار و سیه‌جامه‌ی شیعه
ظلم است تماشاگر این معرکه باشید
شمشیر فقط یک لبه‌ی کربلا بود
یک ساعت آن روز عظیم شهدا بود
آن واقعه که شرح وقوعش همه گفتند
لبریز مفاهیم فراتر ز عزا بود...^۱

بهره‌مندی نوحه‌سرایان یزدی از آیات قرآن و احادیث، از عواملی است که نوحه‌های این شهر را در صورت و سیرت در خور توجه کرده است.

«نوحه» در لغت به معنای شعری است که در مراسم سوگواری خوانده شود، اعم از سوگواری برای کسی که تازه مُرده یا برای امامان شیعه. (معین، 1381: 4834) و در اصطلاح می‌توان آن را چنین تعریف کرد: تصنیفی که محتوای آن معمولاً واقع‌ی عاشورا است و ضرب‌آهنگش توسط «هیئت» با نواختن دست بر سینه (سینه‌زنی) یا زدن زنجیر بر شانه (زنجیرزنی) مشخص می‌گردد.

شعر نوحه را در تمامی قالب‌های شعری می‌توان سرود. شرط نوحه بودن آن است که بتوان سروده‌ای را آهنگین خواند و بر اساس ضرب‌آهنگ (ریتم) آن بر سینه زد. بنابراین به‌غیر از نوحه‌هایی که در قالب‌های معمول شعر فارسی سروده شده‌اند، گاهی نوحه‌ها اگرچه از وزن‌های عروضی برخوردارند اما از حیث وزن و قافیه، و تقطیع و تلفیق اوزان گوناگون، متنوع‌تر از قالب‌های شعر سنتی فارسی هستند؛ و به همین دلیل برخی از صاحب‌نظران از نوحه به‌عنوان قالب جدا و مجزایی یاد کرده‌اند. سیدمحمود الهام‌بخش در مقدمه‌ی بر «دیوان اشعار و نوحه‌های شاکر یزدی» نوشته است: «این قالب در کنار تصنیف‌ها و سرودها، بخشی از خلاقیت منظوم فارسی و دیگر السنه‌ی عالم را تشکیل می‌دهد. این دو قالب شعری در عین این‌که متضمن

1- شاعر: کرامت یزدانی. نوحه خوان: طالبی. هیئت: محله چهارمنار. منبع نگارنده در گردآوری نوحه‌های یزد آرشو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد است. نوحه‌ها را می‌توان بخشی از فرهنگ شفاهی برشمرد که هنوز اغلب به صورت مکتوب در نیامده است.

شکستن وزن و سنت‌های عروسی هستند، پای‌بندی چشمگیر شاعر را به موازین عروسی نیز نشان می‌دهند و مهارت و سعی می‌طلبند.» (صدیقی خویدکی، 1379: ص ده)

نوحه یک فرآیند است و در شکل‌گیری آن «شاعر»، «آهنگ‌ساز»، «نوحه‌خوان»، «سرپرست هیئت»، «جماعت سینه‌زن» و حتی «مستمع» نقش ایفا می‌کنند. در این فرآیند، عوامل «زمان» و «مکان» را هم نباید نادیده گرفت؛ و همه‌ی این‌ها در برخی از هیئات عزاداری یزد از چنان کم و کیفی برخوردار است که باعث شده تا یزد را در نوحه‌خوانی، شاخص و تحسین برانگیز نماید. نمونه‌ی این تحسین برانگیزی توجهی بود که رهبر انقلاب، محرم سال 1393 شمسی در پی پخش عزاداری هیئت‌های یزد از شبکه‌ی سراسری به نوحه‌خوانی هیئت محله‌ی باغ گندم یزد داشتند: «برنامه‌ی شما را دیدم؛ خیلی خوب بود؛ هم از لحاظ سینه‌زنی، هم از لحاظ مذاحی؛ هم از لحاظ دعاهایی که کردید؛ ان شاء الله موفق باشید.»¹

یکی از ویژگی‌هایی که نوحه‌های یزد را شاخص می‌کند بهره‌مندی آن‌ها از آیات قرآنی و احادیث ائمه‌ی معصومین است. از دیرباز «بهره‌گیری از قرآن و حدیث در شعر و سروده، افزون بر این‌که نشانه‌ی دانشمندی و علم‌اندوزی و روشنفکری بود و این خود گونه‌ای افتخار برای گوینده شمرده می‌شد، به دلیل قداست و حرمت مذهبی و معنوی قرآن و حدیث، به سروده‌ی شاعر نیز گونه‌ای قداست و حرمت می‌بخشید و سخن آن‌ها را برای مردمی که به قرآن و حدیث به دیده‌ی حرمت می‌نگریستند، ارجمندتر و پذیرفتنی‌تر می‌ساخت.» (راستگو، 1380: 5 و 6) و هر دوی این‌ها در نوحه‌سرایي و نوحه‌خوانی نمود بیشتری می‌یابند، چرا که اولاً «نوحه» حاصل تلاش هیئتی است که از طریق آن ابراز هویت می‌کند و برای محله افتخار می‌آفریند؛ و ثانیاً نوحه که نزد مردم حرمت و قداست دارد با بهره‌مندی از قرآن و حدیث حرمتی افزون‌تر می‌یابد و ارجمندتر می‌گردد. گذشته از موارد مذکور، بنا بر دلایل زیر لازم است یک نوحه‌ی فاخر، تجلی‌گاه قرآن و حدیث باشد:

قیام امام حسین (ع) به‌عنوان یک قیام قرآنی شناخته می‌شود.

نوحه‌خوانی یکی از مناسک مذهبی شاخص در تشیع به‌شمار می‌رود. نوحه‌سرا به‌عنوان شاعر مذهبی و آیینی از قرآن و حدیث آموزه‌هایی دارد که در سروده‌هایش از آن بهره‌مند می‌شود. با این همه، برخی از نوحه‌ها - چه در گذشته و چه امروز - از کارگاه عاطفه و خیال، گام بیرون نهاده‌اند و از مایه‌های تاریخی، فلسفی، کلامی، و قرآن و حدیث چندان بهره‌ای نبرده‌اند. این نوحه‌ها که تعدادشان هم کم نیست، بیشتر یادآور مصائبی هستند که بر خاندان پیامبر رفته و محبان ایشان را داغ‌دار کرده است. البته همین هم در زنده نگه داشتن واقعه‌ی عاشورا در طول تاریخ، نقش پر رنگی داشته و پاسخگوی نیاز بخش قابل توجهی از جامعه بوده است. در عین حال ورود شاعران آگاه در عرصه‌ی نوحه - به ویژه در دهه‌های اخیر - باعث شده تا محتوا و مضمون برخی از نوحه‌ها متحول شود و در آن‌ها «عاطفه» و «معرفت» در هم آمیزد؛ و بخشی دیگر از جامعه را اقناع کند و در تغییر نگرش به واقعه‌ی عاشورا و عزاداری برای آن تأثیرگذار باشد.

توجه به مفاهیم قرآنی و احادیث، نه تنها در ایجاد شعور دینی به کار می‌آید که زبان را هم هنرمندانه می‌کند؛ و شعر نوحه را چه در صورت و چه در سیرت تحت تأثیر قرار می‌دهد. استفاده از واژگان قرآنی و به‌کارگیری آیات و احادیثی که پیام‌ها و عبرت‌های عاشورا را می‌نمایاند، هم زبان را شاعرانه می‌کند و هم به آن محتوی می‌بخشد. بنابراین بدیهی است که توصیف

1 - <http://www.irinn.ir/news/70459/%D9%81%DB%8C%D9%84%D9%85-%D8%B9%D8%B2%D8%A7%D8%AF%D8%A7%D8%B1%DB%8C-%D9%87%DB%8C%D8%A6%D8%AA-%C2%AB%D8%A8%D8%A7%D8%BA-%DA%AF%D9%86%D8%AF%D9%85%C2%BB-%DB%8C%D8%B2%D8%AF>

عاشورای حسینی از چنین منظری در قالب نوحه با آیات قرآن و احادیث آمیخته باشد؛ احادیثی که قاعدتاً همگی بر اساس کلام الهی هستند و بیانگر هدف قیام حسینی و پیام‌ها و عبرت‌های آن.

تجلی قرآن و حدیث در نوحه‌ها را می‌توان چنین دسته‌بندی کرد - اگرچه هم‌پوشانی و اشتراکاتی دارند -:

جلوه‌ی پیام‌ها و عبرت‌های عاشورا در آیات و احادیث

سخنان امام حسین(ع) و یارانش در واقعه‌ی عاشورا

اشاره به فرازهایی از زیارت‌ها و ادعیه (زیارت عاشورا، زیارت امام حسین، دعای عرفه، دعای ندبه و...)

بهره‌مندی واژگان قرآنی

بهره‌مندی از قصص قرآنی

احادیث منقول درباره‌ی امام حسین(ع) و عاشورا

جلوه‌ی پیام‌ها و عبرت‌های عاشورا در آیات و احادیث

حرکت امام حسین(ع) حرکتی قرآنی و بر اساس آیات الهی بود. هدفش اصلاح دین جدش و امر به معروف و نهی از منکر بود. در منازل مدینه تا کربلا خطبه‌هایش چیزی جز مفاهیم قرآنی نبود. چنان که خود می‌فرماید: «امام کسی است که مطابق قرآن رفتار کند...» (مفید، 1413: 380 و قمی، 1334: 303) گفتار و رفتار آن حضرت در همه حال، انعکاس دهنده‌ی آیات قرآن است. (بی‌آزار شیرازی، 1376: 16) همه‌ی آن چه از او و یارانش در واقعه‌ی کربلا به ثبت رسیده است؛ منبع ارزشمندی برای آموزش اخلاق و الگوگیری در زمینه‌ی خودسازی، سلوک اجتماعی، تربیت دینی و کرامت انسانی است. مسایلی همچون صبوری، ایثار، جوانمردی، وفا، عزت، شجاعت، وارستگی، توکل، خداجویی، همدردی و بزرگواری، نمونه‌هایی از پیام‌های اخلاقی عاشوراست؛ (محدثی، 1387: 17) و آن حضرت اسوه‌ی حسنه‌ای از اخلاق قرآنی. (بی‌آزار شیرازی، 1376: 10)

به عالم آموزد درس زندگی

جهاد و ایثار است شرط بندگی

هدف به راه دوست سر نهادن است

نه در بر دشمن سر فکندگی

حسین به ذلت تن کجا دهد؟ هیئات!

چو حق شود بر پا با کُشتنم

بُیر تو ای خنجر سر، از تنم

چو شد ممات من احیای دین

حیات جاوید است جان دادم...¹

بیت اوّل اشاره دارد به «إِنَّ الْحَيَاةَ عَقِيدَةٌ وَ جِهَادٌ» که به امام حسین(ع) منتسب است.²

1 - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: سعید میرزایی. هیئت: محله باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

2 - انتساب این سخن به امام حسین(ع) مأخذی ندارد. به گفته‌ی برخی، این جمله مصرعی از شعر «احمد شوقی» است:

مصراع سوم یادآور آیهی 156 سورهی بقره است: «وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ» و نیز در شعری منسوب به آن حضرت آمده

است:

ترکت الخلق طراً فی هواکا

و أیتمت العیال لکی اراکا(محدثی، 1387: 27)

مصراع پنجم یادآور این سخن معروف امام حسین(ع) است: «هیئات من الذلّه»(ابن طاووس، 1387: 57)

مصراع های ششم و هفتم به این سخن منتسب به امام حسین(ع) اشاره دارد: «إِنْ كَانَ دِينُ مُحَمَّدٍ لَمْ يَسْتَقِمْ إِلَّا بِقَتْلِي يَا

سَيُوفُ خُدَيْبِي»

مصراع هشتم اشاره به نامه ای دارد که امام حسین(ع) به کوفیان نوشتند و در بخشی از آن هدفشان از این قیام را عنوان

کردند: «إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشِيْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا وَإِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ الْأَصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِي»

و مصراع پایانی به آیهی 169 سورهی آل عمران اشاره دارد: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ

رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ»

رسم یاری بین در ره داور

داده انگشت و داده انگشتر...¹

در سورهی توبه، آیهی 111 آمده است: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمْ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ...» یعنی در حقیقت خدا از مؤمنان جان و مالشان را به [بهای] این که بهشت برای آنان باشد خریده است همان

کسانی که در راه خدا می جنگند و می کشند و کشته می شوند...

پرچم خونین من گوید هر دم این سخن

گر تو هم آزاده ای بازوی ظالم شکن...²

تلمیحی است به بخشی از وصیت حضرت علی(ع): «كُونُوا لِلظَّالِمِ خَصْمًا وَلِلْمَظْلُومِ عَوْنًا»

کی سرور آزادگان تن در دهد با ظالمان

او کاخ ظلم و جور را ویرانه از بنا کند³

یادآور این سخنان امام حسین(ع) است که «هیئات من الذلّه» و «إِنِّي لَا أَرَى الْمَوْتَ إِلَّا سَعَادَةً وَالْحَيَاةَ مَعَ الظَّالِمِينَ إِلَّا بَرَمًا»

یعنی: من مرگ را جز سعادت، و زندگی با ستمگران را جز مایهی ملالت و بدبختی نمی بینم.

قف دون رایک فی الحیاه مجاهداً ان الحیاه عقیده و جهاد

(محدثی، 1387: 121)

1 - شاعر: احمد محبی. نوحه خوان: حسین سعادت مند. هیئت: محله فهادان. منبع: نقلی، علی رضا. گلچینی از نوحه های فهادان یزد.

2 - همان.

3 - همان.

و نیز حضرت علی(ع) به یارانشان در جنگ صفین فرمودند: «فَالْمَوْتُ فِي حَيَاتِكُمْ مَقْهُورِينَ، وَالْحَيَاةُ فِي مَوْتِكُمْ قَاهِرِينَ»
یعنی: مرگ در این است که بمانید و زیردست؛ و زندگی در این است که بمیرید اما پیروز.

تو پایه‌ی عدالت و حق را نهادی
به عالمی درس وفا این گونه دادی
تو راه ظلم ظالمان یکباره بستی
دمی که بر زمین در آن میدان فتادی
تو جان و سر داده‌ای
غریب آزاده‌ای
که شاهدت اصغر شد
به راه این زندگی
نکرده ای بندگی
که پیکرت بی سر شد...¹

تلمیحی است به سوره ی انبیاء، آیه ی 18: «بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ...» یعنی: [چنین نیست] بلکه با حق بر باطل می کوبیم تا مغزش را از هم بپاشد و باطل بی درنگ نابود شود، و وای بر شما از آنچه [به ناحق] وصف می کنید... و نیز سوره ی اسراء، آیه ی 81: «جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا» یعنی: حق آمد و باطل نابود شد. آری باطل همواره نابود شدنی است.

سخنان امام حسین(ع) و یارانش در واقعه‌ی عاشورا

امام حسین(ع) از آغاز نهضت خویش در خطبه‌ها و نامه‌ها و گفتگوها به تبیین فلسفه‌ی نهضت خویش پرداخت. شعارهای آن حضرت در روز عاشورا بیانگر عزت‌طلبی و ذلت‌ستیزی ایشان است. گفته می‌شود پس از شهادت هم بر سر نی قرآن تلاوت می‌کرد. سخنان یاران ایشان هم که به شهادت رسیدند یا به اسارت رفتند مشحون از مفاهیم قرآنی و عرفانی است که گاهی دستمایه‌ی نوحه‌سرایان قرار گرفته است.

زنان و طفلان همه دوانند به نزد ناقه، به سوی اصغر
خدا خدایا مگر ندانند که گشته صد چاک گلوی اصغر
گواه محشر حسین است گلوی آن صغیر عطشان
به راه حفظ دین و قرآن، حسین گذشته از سر و جان...²
یا این بخش از نوحه ای دیگر:

1 - همان.

2 - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: سعید میرزایی. هیئت: محله باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

با عزم راسخ این زمان رو سوی میدان می روی

از بهر حفظ مکتب و احیای قرآن می روی...¹

اشاره به سخن معروف حضرت سیدالشهدا(ع) دارد که هدف از نهضت خود را اصلاح دین اعلام فرمودند: «إِنِّي لَمْ أُخْرَجْ

أَشِيْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا وَإِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلْبِ الْإِصْلَاحِ فِي أُمَّةٍ جَدِي» (ابن شهر آشوب، بی تا: 89)

در جایی دیگر نیز حرکت خویش را برای آشکار ساختن نشانه‌های دین و اصلاح امور شهرها و امنیت یافتن مظلومان و

عمل به فرایض و سنن و احکام الهی دانسته است:

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعَلَّمُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مَا كَانَ مِنَّا تَنَافُسًا فِي سُلْطَانٍ، وَلَا الْإِيْمَاسًا مِنْ فَضُولِ الْخُطَامِ؛ وَلَكِنْ لِنَرَى الْمَعَالِمَ مِنْ دِينِكَ، وَتُظْهِرَ الْإِصْلَاحَ فِي بِلَادِكَ، وَيَأْمَنَ الْمَظْلُومُونَ مِنْ عِبَادِكَ، وَيَعْمَلُ بِفَرَائِضِكَ وَسُنَنِكَ وَأَحْكَامِكَ. فَإِنْ لَمْ تَنْصُرُونَا وَتُنصِفُونَا قَوِي الظَّلْمَةَ عَلَيْنَا، وَعَمِلُوا فِي إِطْفَاءِ نُورِ نَبِيِّكُمْ؛ وَحَسَبْنَا اللَّهَ، وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا، وَإِلَيْهِ أُنَبْنَا، وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

بار پروردگارا! حَقًّا تو می دانی که آنچه از ما تحقق یافته (از میل به قیام و اقدام و امر به معروف و نهی از منکر و نصرت

مظلومان و سرکوبی ظالمان) به جهت میل و رغبت رسیدن به سلطنت و قدرت مفاخرت انگیز و مبارات آمیز نبوده است؛ و نه از

جهت درخواست زیادی‌های اموال و خُطام دنیا! بلکه به علت آن است که نشانه‌ها و علامت‌های دین تو را ببینیم، و در بلاد و

شهرهای تو صلاح و اصلاح ظاهر سازیم؛ و تا این که ستمدیدگان از بندگان در امن و امان به سر برند، و به واجبات تو و

سنت‌های تو و احکام تو رفتار گردد. پس هان ای مردم! اگر شما ما را یاری ندهید و از در انصاف با ما در نیائید؛ این حاکمان

جائر و ستمکار بر شما چیره می گردند، و قوای خود را علیه شما بکار می بندند، و در خاموش نمودن نور پیغمبرتان می کوشند. و

خدا برای ما کافی است، و بر او توکل می نمائیم، و به سوی او باز می گردیم، و به سوی اوست همه بازگشت‌ها.» (حرانی،

1384: 239)

گفتا با مردم کوفه ایمان در ذات شما نیست

در سر شرمی ز پیمبر در دل خوفی ز خدا نیست...²

که به آیه‌ی 14 سوره‌ی حجرات تلمیح دارد: «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي

قُلُوبِكُمْ» یعنی: اعراب میگویند ایمان آوردیم، بگو ایمان نیآورده‌اید بلکه بگویید اسلام را به ظاهر پذیرفته ایم، ایمان واقعی در

قلوب شما وارد نشده است.

بشنو نوای هل من معین زاده‌ی زهرا را

با خون یاران گلگون نموده دامن صحرا را...³

که اشاره دارد به این عبارات منسوب به حضرت سیدالشهدا(ع):

1 - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: حسین نخلبند. هیئت: محله بعثت. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

2 - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: سعید میرزایی. هیئت: محله باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

3 - شاعر: احمد محبی. نوحه خوان: حسین سعادت‌مند. هیئت: محله فهادان. منبع: نوحه: نقلی، علی رضا. گلچینی از نوحه های فهادان یزد.

هل من ناصرٍ يَنْصُرُنِي؟ آیا یاری کننده‌ای هست که مرا یاری کند؟
 هل من معینٍ یعیننی؟ آیا کمک کننده‌ای هست که مرا کمک کند؟
 هل من ذابٍ یذُبُّ عَن رَسولِ اللّهِ؟ آیا دفاع کننده‌ای هست تا از حرم رسول خدا دفاع کند؟
 هل من مُغِيثٍ یَرْجُو اللهَ بِإِغَائِثِنَا؟ آیا فریاد رسی هست که برای رضای خدا به فریاد ما برسد؟
 هل من مُعینٍ یَرْجُو ما عند الله فی إِعَائِتِنَا؟ آیا کمک کننده‌ای است که ما را برای مقابله با استبداد یاری دهد؟ (مجلسی،

1403: 46)

در یاری دین حق باید که سر و جان داد
 هم اکبر و هم اصغر قربانی جانان داد
 حق هر چه پسندد او باید که ز جان آن داد
 با ظلم و ستم این سان شه کرده صف‌آرایی
 در دایره‌ی قسمت ما نقطه‌ی تسلیمیم
 لطف آن چه تو اندیشی حکم آن چه تو فرمایی...¹

تلمیحی است به این سخنان که از امام حسین نقل شده است: «الهی رضاً برضائک، صبراً علی البلائک، تسلیماً لامرک، لا معبود سواک». بهره‌گیری از این حدیث به صورت‌های تلمیح، اقتباس، درج و حل در نوحه‌های یزد زیاد آمده است:

گویی دگر به جانان پیوسته جانش
 آوای تسلیم لامرک بر زبانش...²

به نمازی جانانه کند احیاء قرآن را
 به جهانی بنماید ره قرب و قربان را
 به قنوتش آمنت به سجودش اسلمت
 بستاید اسلام و بنماید ایمان را
 امر معروف نهی منکر آخرین پیغام حسین است...³

تسلیم امر محبوب کی از بلا گریزد؟
 باید که از گلویش خون خدا بریزد...⁴

1 - همان، با تضمین شعری از حافظ شیرازی.

2 - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: حسین نخلبند. هیئت: محله بعثت. منبع نوحه: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

3 - همان.

4 - شاعر: سید شهاب الدین موسوی. نوحه خوان: محمد ابراهیمی. هیئت: محله چهارمنار. منبع نوحه: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

شیخ مفید به نقل از زید بن أرقم آورده است، روز دوم که عیدالله دستور داد تا سرهای شهدا را در کوفه بگردانند، من سر امام حسین را دیدم که آیه‌ای از سوره کهف را که « أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا » تلاوت می‌کرد. (مفید، 1413: 117) علامه مجلسی هم به همین موضوع در بحارالانوار اشاره دارد. (مجلسی، 1403: 121) و ملا حسین کاشفی در روضه الشهداء می‌نویسد: وقتی کاروان اسراء به همراه سرها در حالی که بر روی نیزه‌ها حمل می‌شدند و به طرف شام برده می‌شدند، در بین راه یک مردی یهودی بنام یحیی حرّانی به استقبال این کاروان آمد، ناگاه چشمش به سری افتاد که لب‌های وی به هم می‌خورد. می‌گوید راوی که این یهودی گفت من نزدیک‌تر رفته‌م و گوش فرا داشتم که این کلمات را شنیدم «وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ»... (کاشفی، 1379: 458) یکی از موضوعاتی که در نوحه‌ها به کرات از آن یاد می‌شود، اشاره به همین موضوع است:

به سر نیـزه من معنی قرآن کنم
لعن و نفرین به ظلم آل سفیان کنم
حق و باطل عیان می‌کنم بر سنان
من شهید راه دینم؛ من شهید راه دینم...¹

سر تو را به نوک نیزه دیدم
صدای قرآن ز لب‌ت شنیدم
به موج خون نشستم
جبین خود شکستم...²

سرفرازی مکن ای نیزه که این
روح قرآن بود و نور یقین...³

ریزد خون از سر نیـزه؛ بارد خون از لب نی
قرآن خواند لب عطشان یک سر از مرکب نی...⁴

غارت کین شده ای جان پدر پیرهن
سر پر خون تو بر نیزه و عریان بدنت

- 1 - بخشی از نوحه ی هیئت صباغان یزد. منبع: آرشیو صدا و سیما مرکز یزد.
- 2 - همان.
- 3 - شاعر: محمدعلی کریمی. هیئت: محله پنبه کاران. منبع: نسخه خطی شاعر.
- 4 - همان.

سوره کهف تراود سر نی از دهنت...¹

پس از شهادت امام حسین(ع) پیام‌رسانی آن نهضت بر عهده‌ی کاروان اسرا به ویژه حضرت سجاد و زینب است. تلمیح به سخنان و خطبه‌های ایشان هم یکی از موضوعات بسامدی نوحه‌های هیئات یزد است:

زینب از داغ برادر سوزد چون لاله‌ی احمر

بر جانش آتش اندوه در قلبش صبر خدایی...²

در سوره‌ی بقره، آیه‌ی 153 چنین آمده است: «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» و در همان سوره، در آیات 155 و 156 چنین ذکر گردیده است: «... وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (155) الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» و صبرکنندگان را بشارت ده (155) همان کسانی که چون مصیبتی سخت به آنان رسد می‌گویند: ما مملوک خداییم و یقیناً به سوی او بازمی‌گردیم.

«استرجاع» یکی از شاخصه‌های ذکر است، یعنی در برخورد با حوادث تلخ و مصائب، انسان خود را از خدا و برای خدا و به سوی خدا بداند و با گفتن «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» این خط سیر را اقرار نماید. امام حسین(ع) در واقعه‌ی کربلا بارها استرجاع نمود. (محدثی، 1387: 158)

با سر بیریده بر نی ذکر قرآن سهم من

با سخن ویرانگری کاخ دشمن سهم تو³

به سوره‌ی نساء آیه‌ی 148 تلمیح دارد: «لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ...» یعنی: خدا دوست نمی‌دارد که کسی با گفتار بد، به عیب خلق صدا بلند کند، مگر آن کس که ظلمی به او رسیده باشد...

اشاره به فرازهایی از زیارت‌ها و ادعیه در نوحه‌ها

بهره‌مندی از فرازهای زیارت‌ها و ادعیه در نوحه‌های یزد نمود خاصی دارد. زیارت امام حسین(ع)، زیارت عاشورا، زیارت اربعین، دعای عرفه و دعای ندبه از آن نمونه است.

به اعتقاد محدثان شیعی زیارت عاشورا، حدیث قدسی است. شیخ عباس قمی در این‌باره به نقل از محدث قمی نوشته است: «در فضل و مقام زیارت عاشورا همین بس که از سنخ دیگر زیارت‌ها نیست که به ظاهر از انشاء و املا‌ی معصومی باشد. هر چند از قلوب پاک ایشان چیزی جز آنچه از عالم بالا به آنجا برسد، بیرون نمی‌آید، ولی این زیارت از سنخ احادیث قدسیه است که به همین ترتیب زیارت و لعن و سلام و دعا از خدای متعالی به جبرئیل امین و از او به خاتم النبیین(ص) رسیده است...» (قمی، 1363: 214)

1 - شاعر: احمد محبی. نوحه خوان: حسین سعادت‌مند. هیئت: محله فهادان. منبع: نقلی، علی رضا. گلچینی از نوحه‌های فهادان یزد.

2 - همان.

3 - همان.

یکی از فرازهای زیارت عاشورا به سوگواری قدسیان و ملائک بر مصیبت امام حسین(ع) اشاره دارد: «جَلَّتْ وَ عَظَمَتْ

مُصِيبَتِكَ فِي السَّمَوَاتِ عَلَى جَمِيعِ أَهْلِ السَّمَوَاتِ» که در نوحه‌ها هم به آن پرداخته شده است:

فلک به سوگ زمین نشسته

ملک به جنت غمگین نشسته

غبار حسرت ز داغ حضرت

به روی روح الامین نشسته

فتاده سر جدا به میدان

حسین سرآمد شهیدان¹

دم آخر که دل به رفتن بست

دل سنگ از وداع او بشکست

ز فلک ناله‌ی ملک برخاست

چو کنار سکینه اش بنشست²

آه که بی سر شده پشت حسین خم شده

خاک سیه بعد از این به فرق عالم شده

زینب از این ماجرا اسیر ماتم شده

خاک سیه بعد از این به فرق عالم شده...³

بهره‌مندی از واژگان قرآنی

جدای از این که قیام امام حسین(ع) قیامی قرآنی است. او زاده‌ی خاندان وحی است. خود، قرآن ناطق است. از آل طه و یاسین است. نام این خاندان با قرآن عجین شده؛ و در تفاسیر، شأن نزول برخی از آیات به ایشان منسوب شده است. از همین رو نوحه‌سرا در توصیف ایشان از قرآن و تعبیر قرآنی زیاد بهره می‌گیرد. نمونه‌هایی از آن در نوحه‌های هیئت‌های مختلف یزد ذکر می‌شود:

دختری آمد راه میدان بست

آیه‌ی قرآن راه قرآن بست

ای حسین جانم! ای حسین جانم...¹

1 - شاعر: سیدمحمود الهام بخش. نوحه خوان: سعید میرزایی. هیئت: محله باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد.

2 - همان.

3 - بخشی از شورخوانی هیئت محله ی بعثت. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد.

می دانم می روی و شور خدایی بر سر
رسم آزادگی و منطق قرآن داری...²

آن نامردمان عهد امامت را شکستند
تا شیرازه‌ی قرآن ناطق را گسستند...³

به سوی میدان علی جان برو آهسته تر
که تا ببیند رخت را پدر بار دگر
جان بابا می رود؛ ماه طاها می رود
آه و واویلا می من؛ آه و واویلا می من...⁴

بهره‌مندی از قصص قرآنی

از مواردی که رونق و صفایی به کلام می‌بخشد بهره‌گیری از قصص قرآنی است. کمتر شاعری است که در سروده‌های خود از زندگی و داستان‌های پیامبران بهره نگرفته باشد و مضامین ظریف و دل انگیزی خلق نکرده باشد. نوحه‌سرایان یزد هم در بیان واقعه‌ی عاشورا با استفاده از این اشارات هنری و تلمیحات ادبی، نوحه‌ها را شنیدنی‌تر کرده‌اند:

گریه‌ی من به سر نعش پدر بی‌جا نیست
یوسف آن جا که بُود گرمی بازاری هست...⁵
که تلمیحی است به داستان حضرت یوسف(ع).

ای سر تو اسرار جلی همچو خدا بر نخله‌ی طور
شب‌شکن سینای زمان گه به سنان و گه به تنور
رأس تو بر سرنیزه‌ی شب برق تجلاً آیه‌ی نور...⁶

- 1 - بخشی از نوحه‌ی هیئت محله‌ی باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد.
- 2 - شاعر: احمد محبی. نوحه خوان: حسین سعادت‌مند. هیئت: محله‌ی فهادان. منبع: نقلی، علی رضا. گلچینی از نوحه‌های فهادان یزد.
- 3 - شاعر: ؟. نوحه خوان: حسین نخلبند. هیئت: محله‌ی بعثت. منبع: نوحه: آرشیو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد.
- 4 - شاعر: ؟. نوحه خوان: فرهنگ دوست. هیئت: محله‌ی چهارمنار. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیمای مرکز یزد.
- 5 - شاعر: احمد محبی، همراه با تضمین. نوحه خوان: حسین سعادت‌مند. هیئت: محله‌ی فهادان. منبع: نقلی، علی رضا. گلچینی از نوحه‌های فهادان یزد.
- 6 - شاعر: محمدعلی کریمی. هیئت: محله‌ی نعیم آباد. منبع: نسخه خطی شاعر.

که تلمیحی است به داستان حضرت موسی(ع) در کوه طور؛ و در آیاتی از سوره‌های «اعراف»، «طه» و «قصص» آمده است. یکی از این آیات، به آیه‌ی تجلی مشهور است؛ در سوره اعراف، آیه‌ی 143 آمده است:

«وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَانِي وَلَكِنْ نُنظِرُ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا»

وقتی موسی به میقات آمد و با خدا هم سخن شد، از خدا خواست که خود را به او نشان دهد و خداوند فرمود: «هرگز مرا نخواهی دید و لیکن به کوه بنگر، اگر درجایش استوار بماند مرا خواهی دید؛ پس چون خداوند بر کوه متجلی شد، کوه پاره پاره گردید و موسی بی‌هوش روی زمین افتاد.» در سوره‌های «طه» و «اعراف» نیز بسیاری از شاعران و عارفان به این داستان اشارات لطیفی کرده‌اند و نتایج زیبایی گرفته‌اند.

احادیث منقول درباره‌ی امام حسین(ع) و عاشورا

درباره‌ی شخصیت امام حسین(ع) و واقعه‌ی عاشورا از ائمه‌ی معصومین(ع) احادیثی نقل شده است. این سخن از پیامبر اسلام است که «حُسَيْنٌ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا»

کرده فلک جامه کبود در عزای حسین

حسین منی ز نبیست؛ و انا من حسین...¹

حتی معصومین پیش از امام حسین(ع) نیز اشاراتی به واقعه‌ی عاشورا و سرزمین کربلا داشته‌اند. نمونه‌هایی از آن ذکر می‌شود.

از پیامبر اسلام نقل شده است: «... و هی اطهر بقاع الارض واعظمها حرمة و إنها لمن بطحاء الجنة»(مجلسی، ج 98، 1403: 115) یعنی: کربلا پاک‌ترین بقعه‌ی روی زمین و از نظر احترام بزرگ‌ترین بقعه‌ها است و الحق که از بساط‌های بهشت است.

از حضرت علی(ع) روایت شده است که خطاب به خاک کربلا فرمود: «واها لک ايتها الثرىة لیحشرن منک قوم یدخلون الجنة بغیر حساب».(ابی الحدید، بی تا، ج 4: 169) یعنی: ای خاک! چه خوش بویی؟ در روز قیامت قومی از تو به پا خیزند که بدون حساب و بی‌درنگ به بهشت روند. چنان که در چاووشی خوانده می‌شود: «ز تربت شهدا بوی سیب می‌آید»

پس از محرم 61 هجری از امامان شیعه احادیثی نقل شده که مضمون برخی از نوحه‌ها را تحت تأثیر قرار داده است. موضوعات قدر و ارزش تربت کربلا و آب فرات که در احادیث مکرراً به آن‌ها اشاره شده، از آن نمونه است.

تشنه‌ی آب فراتم ای اجل مهلت بده

تا بگیرم در بغل قبر شهید کربلا

از امام موسی کاظم(ع) روایت شده است: «أدنی ما یناب به زائر ابی عبدالله علیه السلام بشط فرات إذا عرف حقه و حرمة و ولایتة ان یغفر له ما تقدم من ذنبه و ما تأخر»(ابن قولویه، 1365: 259) یعنی: کمترین ثوابی که به زائر امام حسین(ع) در کرانه فرات داده می‌شود این است که تمام گناهان بخشوده می‌شود. به شرط این که حق و حرمت ولایت آن حضرت را شناخته باشد.

¹ - شاعر: سید محمود الهام بخش. نوحه خوان: سعید میرزایی. هیئت: محله باغ گندم. منبع: آرشیو صوتی صدا و سیما مرکز یزد.

یا از حضرت امام رضا(ع) نقل شده است: «من زار قبرالحسین (ع) بشط الفرات کان کمن زار الله فوق عرشه» یعنی: کسی که قبر امام حسین علیه السلام را در کرانه‌ی فرات زیارت کند، مثل کسی است که خدا را در بالای عرش زیارت کرده است(ابن قولویه، 1365: 282)

نتیجه‌گیری

ورود شاعران آگاه و خوش ذوق و قریحه در عرصه‌ی نوحه‌سرایی یزد که عمدتاً در دهه‌های گذشته گام در این حوزه‌ی شعری گذاشته‌اند، باعث تحوّل چشم‌گیری هم به لحاظ زبانی و هم به لحاظ محتوا در نوحه‌ها شده است. در مقایسه با نوحه‌های نقاط دیگر کشور، نوحه‌های یزد هم به لحاظ محتوا و هم به لحاظ زبان تفاوتی آشکار دارند. نوحه‌سرا، نوحه‌خوان، سینه‌زن و مستمع یزدی خود را به عزای مطلق محدود نمی‌کند؛ بلکه بر مصیبتی که بر انسان و انسانیت رفته است می‌گرید و به پیام‌ها و عبرت‌های عاشورا می‌پردازد. اگرچه نمی‌توان در نوحه‌سرایی، یزد را پیشگام به کارگیری زبان شعر دانست؛ اما می‌توان ادعا نمود نوحه‌سرایان یزد امروز در به کارگیری زبان پر رمز و راز شعر، نوحه را به اوج خود رسانده‌اند. در نوحه‌خوانی هیئت‌های سینه‌زنی یزد شعر فاخر، موسیقی مناسب، مکانی که در طرح و ساخت آن به قداستش توجه شده، و رعایت آداب عمیق فرهنگی عزاداران، دست در دست هم داده و نوحه‌خوانی یزد را به مرتبه‌ی «هنر عزاداری» رسانده است. این هنر وقتی با «اخلاص» در هم می‌آمیزد، بر دل می‌نشیند؛ ماندگار می‌شود؛ و می‌تواند الگویی باشد برای سوگواری‌های امام حسین(ع) در نقاط مختلف.

مراجع

قرآن کریم

ابن شهر آشوب مازندرانی، بی تا. مناقب. قم: انتشارات علامه.

ابن طاوس ع، 1387. اللهوف. ترجمه: محمدی اشتهاردی م. تهران: انتشارات مطهر.

حرانی ح، 1384 قمری. تحف العقول. ترجمه: غفاری ع. تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیه.

بی آزار شیرازی ع، 1376. رمز قرآن از حسین آموختیم. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

علی بن ابی طالب. 1386. نهج البلاغه. ترجمه: محمددشتی. تهران: زهد

صدیقی خویدکی، دیوان اشعار و نوحه‌های شاکر یزدی. 1379. یزد: گوناگون

قمی ع، 1363. سفینه البحار. تهران: انتشارات فراهانی

قمی ع، 1334. منتهی الآمال. تهران: انتشارات اسلامیه

کاشفی سبزواری ح، 1379. روضه الشهداء، قم: انتشارات نوید آلام

محدثی ج، 1387. پیام‌های عاشورا. قم: انتشارات زمزم هدایت

مجلسی م، 1403 قمری. بحار الانوار، جلد 45. چاپ 3. بیروت: نشر بیروت

مجلسی م، 1403 قمری. بحار الانوار، جلد 98. چاپ 3. بیروت: نشر بیروت

مفید ا، 1413 قمری. الارشاد، قم: انتشارات آل البيت

آرشیو صدا و سیما مرکز یزد

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

سامانه ویراستاری STES

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

توجه: بررسی مقاله ای متون (مقدماتی)

کارگاه آنلاین
بررسی مقابله ای متون (مقدماتی)

PROPOSAL
پروپوزال

توجه: پروپوزال نویسی و پایان نامه نویسی

کارگاه آنلاین
پروپوزال نویسی و پایان نامه نویسی

ISI
Scopus

توجه: آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو